

א.

לוינס נפטר לא מזמן – בשנת 1995. התורה הפילוסופית שלו רלוונטית לזמננו כיוון שנוצרה בזמננו. זה לא אומר שטקסטים קדומים כבר לא רלוונטים, אבל הם צריכים לעבור 'תרגום' ועיבוד על מנת למצוא את דרכם לליבות בני התקופה. לא כן הכתבים של לוינס, שהעיבוד שהם צורכים הוא מינימלי, ואפשר לקרוא אותם ישירות למצב של הדור שלנו.

לוינס עבר כמה גלגולים בחיים שלו. את מלחמת העולם השנייה הוא עבר כיהודי וכחייל צרפתי שנפל בשבי הנאצי. תנאי המעצר היו אמנם קשים, אבל כיוון שהיה חייל בצבא הצרפתי לא נשלח למחנות ההשמדה. משפחתו ניצלה הודות לחברו מוריס בלאנשו, שהציל אותם מידי הנאצים.

השואה שעברה על העם היהודי והרוע הנאצי שהתגלה בה זיעזעו את לוינס. קודם לכן הוא למד אצל היידגר באוניברסיטת פרייבורג (גרמניה, קרוב לגבול עם צרפת) והוקסס מהרעיונות שלו על המצב האנושי. כשהיידגר חבר למפלגה הנאצית, לוינס היה במשבר. הפילוסופיה של לוינס מתקופה זו והלאה היא במידה רבה ניסיון לתת אלטרנטיבה לפילוסופיה של היידגר, שיש בה יסוד לא מוסרי שבו לוינס נלחם.

*

השפה שבה לוינס מתבטא היא השפה הפנומנולוגית, כלומר – שפה תיאורית של ההתנסות הבלתי אמצעית. מתוך כך ברור, שכשלוניס מדבר צריך **לדמיין** את מה שהוא מדבר עליו. הוא מתאר **משהו**. הרבה פעמים אומרים על הפילוסופיה של היידגר ושל ממשיכיו שהיא בעצם ספרות. זה לא נכון. כדי לתאר את המציאות כפי שהיא הם משתמשים במטאפורות לא מעטות, אבל כל המטרה היא לתאר את המציאות בצורה המדויקת ביותר. לעומת זאת ספרות, כל ספרות, היא אלגוריה – מדברת על המציאות בעקיפין.

אז לוינס מתאר את המציאות עצמה. אבל כדי להבין את לוינס לא מספיק להתבונן במציאות מתוך המבט היומיומי שלנו. צריך להפנים הבחנה יסודית בין שני מצבים של התודעה לפני שקוראים אותו. לוינס מבחין בין שני המצבים בעזרת המושגים "כוליות" ו"אינסוף".

אפשר לחשוב את המציאות מתוך עמדה 'יודעת כלי'. אם תוך כדי שבן השיח שלך מדבר נדמה לך שקלטת אותו והתשובה כבר מבקשת לפרוץ החוצה, סביר להניח שהמחשבה שלך תקועה בלופ הזה שקוראים לו כוליות. הכוליות היא העמדה התודעתית שבה אני מבין הכל. שבה מה שאנשים אחרים עושים ואומרים לא מפתיע אותי אלא מופנם ומוסבר, ושבה אני לא מסוגל לערער על עמדותיי הקודמות. **אני במרכז העולם** – זו העמדה של הכוליות. הכל יחסי, אין אמת, טוב או רע – גם זו העמדה של הכוליות. עמדה זו היא מקור המאבק על הכח והכבוד, והיא מקור הגאווה והייאוש. חשוב לומר שמדובר במצב תודעתי פנימי שלא פשוט לשים לב אליו. רק כשיוצאים ממנו אפשר לומר מתי אנחנו 'תקועים' בו ומתי לא.

העמדה השנייה, המנוגדת, היא זו שבה מופיע ה"אינסוף". לי אישית היה קשה מאוד להגיע לתודעה הזאת. זה קרה ברגע של התגלות, הבנה שיש עולם ממשי מחוץ לי שלא תלוי בי. צריך להכניס את התובנה הזאת טוב לראש. כשמבינים את זה האופן שבו מסתכלים על העולם משתנה. ממש חל

שינוי – מרגישים את זה! – בתוך הראש. המציאות נראית ומובנת אחרת. חווים השקטה של התודעה המחפשת לתפוס ולהבין. ההחזקה בתודעה הזאת דורשת מאמץ ותרגול. זה תהליך של שנים.

הכי פשוט – ועדיין קשה – לחוות את התודעה הזאת בעזרת אדם אחר. צריך להשתמש בדמיון כדי לחוות את קיומו הממשי של האדם האחר ויחד איתו את קיומו של כל העולם מסביב. לתודעה הזאת קורא לוינס "חיצוניות" – כלומר, יש עולם ממשי מחוץ לי. הדמיון הזה איננו מזויף, אלא מגלה. העולם המתגלה הוא הממשי, והתודעה היחסית, זו שהייתה לי כשהייתי בתוך 'כוליות' היא זו המזויפת. אני המצאתי אותה והתאהבתי בה – כי התאהבתי בעצמי ובכח המדומה שהיא נותנת לי.

כבר לפני לוינס היה מי שעמד על שני המצבים האלה של התודעה. היה זה פרנץ רוזנצוויג, שדיבר על כך שהעולם הוא **נברא** ממש, ושהתגלות היא התמצאות. המציאות מפסיקה להיות יחסית; היא ממש שם.

ב.

האמירה שלי "להבין שיש עולם ממשי מחוץ לי" נשמעת אולי מוזרה. מי לא יאמר: ברור שיש עולם מחוץ לי, וברור שאני לא המרכז! חוץ מכמה אנשים שמשתעשעים באפשרות שהכל סביבם הוא חלום, כל אדם נורמטיבי יטען שהוא חושב ככה, שהוא לא המרכז, ושהאנשים 'בחוץ' הם אנשים אמיתיים, עם נשמה.

מתברר, עם זאת, שאנחנו לא כל כך מאמינים בזה, או לפחות לא נותנים לזה את המשקל הראוי. ועוד יותר מתברר, שאנחנו לא יודעים מה זה אומר להבין את זה באמת. כשאנחנו בתוך הכוליות, אנחנו **חושבים** שאנחנו מבינים. זה חלק מהעניין. רק המתנסה בחיצוניות יכול לומר באמת ובתמים שהוא לא יָדע, ושעכשיו הוא מבין יותר. מי שחווה את העולם החיצוני כממשי, מרגיש (ואף יותר מזה – פועל להרגיש כך) שאנשים אחרים והעולם נמצאים מחוץ להישג ידו – וזה בסדר.

הנקודה הזו, שלוינס מתאר את המציאות דרך מצב תודעה שחלק מהאנשים לא חוו אף פעם בחייהם, היא בעיה עמוקה בפילוסופיה של לוינס. למעשה, הבעיה היא לא בפילוסופיה אלא בתודעה האנושית, במציאות: חלקנו נולדנו לתוך הכוליות ולא נצא ממנה לעולם. צריך אירוע משמעותי מאוד שישבור אותה, אירוע בו אי ההבנה מתגלה בצורה מובהקת, אירוע שבו אני מבין בעומק נשמתי שכל מה שחשבתי עד עכשיו הוא פשוט קשקוש שהמצאתי, ושיש משהו אמיתי בעולם שראוי להתאמץ עבורו, ואפילו למות עבורו. זו המשמעות של ההתגלות – רגע שבו אתה מבין, ואתה מבין שלא הבנת. כמה אנשים חווים את זה? אולי זו הסיבה שהיהדות היא דת לא כל כך פופולרית – לא כל אחד זוכה להתגלות, ומי שזכה ומספר נתפס כשחצן.

בכל אופן, נדמה שניתן ליצור את התנאים להגעה לתובנה הזו:

אדם מצוי אצל עצמו. הוא יודע אם הוא טוב או לא. "במקור שלי אני טוב גמור, אבא" אז איך זה שאני לא מרגיש כלום כשלאחרים כואב? כי אני **בתוך עצמי**. את הידיעה על קיומו של האחר צריך להניח על הלב, שכשהוא יפתח הידיעה תיפול פנימה.

קודם כל צריך לחתור לטוב. להשתדל לטוב. הטוב ידוע לנו מבפנים אבל בא לידי ביטוי ביחס עם החוץ. לא מדובר בטוב כללי, עולמי, אלא בטוב שבמערכות יחסים. להיות טוב פירושו לראות את האדם האחר כשלעצמו. סיגול התודעה הזו, למי שלא רגיל בה, דורש מאמץ גדול מאוד.

ג.

כשלוניס מדבר, הוא משתמש במושגים מהמסורת הפילוסופית לדורותיה. את המפגש עם האחר לוינס מתאר בעזרת הביטוי "אידאת האינסוף". אידאה בלשונו של לוינס היא מחשבה של משהו, האופן שבו משהו נתפס ברוחי. מדוע אידאת האינסוף? כי האינסוף הוא הדבר היחיד שאפשר לחשוב עליו, שכמשהו במציאות אי אפשר לחשוב אותו עד הסוף, אחרת הוא לא אינסופי. וואו, זה היה קצת קשה. האינסוף במציאות הוא משהו שאי אפשר לחשוב אותו עד הסוף. אי אפשר לתפוס את כולו, הוא מופיע כיותר ממה שאפשר להכיל, כיותר ממני. כך האחר נחוה כנוכחות שלא ניתן למצות אותה; נוכחות שעולה על גדותיה, התגלות פעילה. האחר עומד מולי בחיים פועמים, **חיצוניים לי**. למה חיצוניים? כי אם ההתגלות הייתה פנימית, מה שנקרא 'אימננטית', זה אומר שאני מקיף אותה, משיג אותה. ההתגלות למעשה היא **טרנסצנדנטית**, חיצונית. ושוב, יש כאן חוויה מסוימת שלוקח זמן להבין מה היא בדיוק.

לא כל מפגש עם האחר הוא מפגש מהסוג הזה, שהוא נגלה אלי כחיצוני. רוב המפגשים שלנו עם האחר הם כשהוא מופיע לפנינו כאימננטי, כמי שכבר הבנו, כמי שאין לו משהו מיוחד להוסיף לנו. כך רוב הזמן – אנחנו פשוט מביטים בו, והוא מעין אובייקט בין אובייקטים. פשוט שם, די סטטי, אחוז על ידנו. אנחנו לא מדמיינים איזה אינסוף שבוקע ממנו. לכן בתרגול של התודעה הלוינסית, הרעיון הוא להצטמצם באופן מסוים שמאפשר להיפתח אל האינסוף, לתת לחיות להופיע. זה אומר לקחת צעד אחורה במחשבה, לתת לאחר להתגלות – כנביעה שלא נפסקת.

להימנעות מהאחיזה באחר, להשארה שלו כאינסוף, לוינס קורא אתיקה. המחשבה שלנו מנסה באופן ספונטני להשתלט על המציאות, להבין אותה, להסביר אותה. "לערער זה על הספונטניות שלי על ידי הנוכחות של הזולת נקרא אתיקה" (כוליות ואינסוף, 24). נדמה שכל המאמץ של לוינס בפילוסופיה שלו הוא לבסס את אותה התגברות על הדחף להשתלט על האחר, ובמקום זה להשאיר אותו מחוץ לי. מדובר במאמץ מנטלי לא מבוטל שנדרש מאיתנו על מנת להחזיק את התודעה הזו – הבחירה הפעילה בעמדה הזו היא כבר אתיקה.

*

התעלמות מהאינסופיות של האחר וחוסר המודעות לכך שמדובר באדם חי ממש ולא צפוי, הן המקור לכל אי הבנה לא מודעת, לכל אי הבנה בעייתית. כשנראה לי שאני מבין את האחר יותר טוב משהוא מבין את עצמו, או כשאין לי כל מימד של ספק לגבי ההבנה שלי אותו, אני בבעיה. מי שעומד מול האינסוף יודע שהוא לא מבין, אבל חוסר הבנה זה לא מערער את היסודות שלו – כי הוא בחר באי ההבנה כמעשה אתי, מוסרי, של שחרור האחר מהלפיתה שלו. היסוד בו הוא דבק הוא היסוד המוסרי, ואותו אי אפשר עוד לערער. לעומת זאת מי שבטוח שהוא צודק, ולא נותן לשום דבר להיכנס ולשנות את עמדתו – אם הוא לא יתנפץ במוקדם או במאוחר על סלעי המציאות, פשוט חי חיים לא מוסריים.

ד.

בסעיף זה הטקסט קצת יותר קשה, טרשי.

כדי להעמיק ולתאר את המפגש עם האחר לוינס משתמש במושג נוסף – הפנים. האדם נגלה בפנים שלו.

לוינס משתמש בשפה הפנומנולוגית בפילוסופיה שלו (כפי שכבר ציינתי לפני כמה ימים), לכן צריך לקרוא אותה כשנקודת המבט היא של הפילוסוף הדובר. כשאני אומר "האדם נגלה בפנים שלו" הכוונה היא האדם האחר, זה שאני רואה עכשיו מולי. לא האדם באופן כללי, ולא אני עצמי, אלא הוא, הוא הממשי (ושיש לו שם, תחשבו על מישהו, או מישהי, לדוגמא). הדיבור הוא לא דיבור של מושגים, אלא של כמו-ראייה.

כשלוניס מדבר על הפנים הוא לא מתכוון לפנים הפיזיות, אלא על משהו שנמצא מעבר להן. לא מאחוריהן, אין כאן הסתרה או משהו כזה, אלא מעבר. הפנים הם אופן של היחשפות של הישות שנמצאת מעבר להן, ושהאינסופיות מאפיינת אותה. האחר הנגלה בפנים הוא למעשה **בלתי נראה**, והמפגש איתו קורה יותר דרך השמיעה והדמיון מאשר דרך הראייה. כל התעסקות בחיצוני עלולה להסתיר את בן השיח. כדי לפגוש מישהו באמת צריך לא לשים לב לצבע העיניים שלו.

המפגש עם האחר מאופיין בתשוקה שאיננה חתירה למילוי צורך, אלא רצון אמיתי לפגוש, להכיר. זה יסוד המפגש – תנועה אל עבר האחר, היפתחות אליו, מתן מקום וכבוד.

יש כאן מימד של צמצום של האני, אבל הצמצום הזה לא פוגם באני, להיפך – הוא מאפשר לו להיות הוא עצמו, להיות קיים מתוך שמחה. הבדידות, שהיא תוצר של הכוליות, היא המצב הגרוע בו האדם חש שאין עוד אף אחד בעולם מלבדו. למעשה, הוא כל כך גדול שלא נשאר לאף אחד מקום... הכוליות היא המקור לטרגיות האקזיסטנציאליסטית. האדם שיוצא מן הכוליות, שמבין שיש עולם מחוץ לו, חופשי מהתחושה הזאת. הוא מבין שהוא לא לבד – שיש משמעות למעשים שלו, ושיש אנשים בעולם גם אם הוא לא רואה אותם כרגע.

ה.

עד כאן דיברנו על הפילוסופיה של לוינס, כפי שהיא באה לידי ביטוי בכתבים שונים שלו ובעיקר בספר הגדול הראשון שלו "כוליות ואינסוף". בספר הזה מופיעה המחשבה שלו בצורה בהירה (מתורגמת לעברית, אבל קשה להבנה), ודרכו ניתן להבין את יתר הכתבים שלו.

לדעתי, ויש מי שלא יסכים איתי, הפילוסופיה של לוינס קשורה באופן הדוק לתפיסה שלו את היהדות. לוינס היה אדם דתי. לא ברור לי עד כמה היה יכול להיקרא אורתודוקס, אבל יהודי מאמין ושומר מצוות הוא בוודאי היה. כשאני קורא את הכתבים שלו שנחשבים לכתבים 'יהודיים', אני מבין אותם על רקע הפילוסופיה שלו. אם לא מבינים את הפילוסופיה – ההבנה של הכתבים היהודיים גם היא חלקית בלבד.

היהדות, לפי לוינס, מניחה בבסיסה את האופן שבו הוא רואה את העולם, דרך המשקפיים של היחס האתי האמיתי. הביטוי המלא ביותר של תפיסת העולם הזו מופיע בדברי חז"ל שבתלמוד. חז"ל מבינים את התורה מתוך העמדה הזו, הלוינסית (בלי שהיא הוגדרה עוד...); התרבות כולה נשענת על נקודת המוצא של ההתגלות – התגלות שמכוננת יחס אתי.

אין פה רדוקציה של התרבות היהודית כולה למוסר, ל'מצוות שבין אדם לחברו', אלא הצבעה על נקודת מוצא. היהדות היא תרבות שלמה, מסועפת, ויש בה שלבים ווקטורים שונים. אבל נקודת המוצא היא זו של הפתיחות אל החיצוניות, והאל מתגלה בצדק.

לוינס כותב: "המימד האלוהי נפתח מתוך פני האדם [...] יחסינו עם המטאפיזי הם התנהגות אתית ולא תאולוגיה או תמטיזציה [...] אל בלתי נראה אינו רק אל הנעלה על כל דמיון, אלא אל הנגיש בצדק. האתיקה היא האופטיקה הרוחנית" (כוליות ואינסוף עמ' 56).

.1

לוינס האמין בחזון משיחי: "הציפייה למשיח היא עצם משך הזמן" (חירות קשה, עמ' 87). האדם יכול לתקן את דרכיו; לזנוח את הכוליות ולצאת אל האור של הפתיחות אל החיצוניות. האדם לא כפוף לחוקיות דטרמיניסטית, יש לו בחירה. האדם גם לא כפוף ל'משפט ההיסטוריה', אלא הוא זה ששופט אותה.

אפשר להצליח, לוינס האמין בזה, והוא שכנע גם אותי. אבל דרוש מאמץ גדול שלנו כיחידים וכחברה. כל אדם יבחר את הדרך שלו, ויפתח את חושיו לקלוט את הצרכים הקיימים במציאות. איפה חסר? איפה כואב? איפה דרוש מאמץ מיוחד? ממה אני מתחמק מתוך פחד או עצלנות? דרושה כנות. לוינס האמין שאפשר לתקן, וגם אני מאמין שאפשר.